

Enderun Mektebinde Yabancılara Türkçe Öğretimine Bakış

Fatma Eraslan

PhD. Candidate, Department of Oriental Philology,
fatma.eraslan@stu.ibu.edu.ba, ORCID ID: 0000-0002-8791-1389

Assist. Prof. Dr. Doęan Yücel

Department of Oriental Philology, International Burch University
dogan.yücel@ibu.edu.ba, Orcid: 0000-0001-6240-8886

M. A. Emine Özkan

emine.ozkan@sdu.edu.kz
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Ahmet Yesevi Üniversitesi
Orcid: 0000-0003-2012-197X

Öz

Üç kıtada hüküm süren Osmanlı'da eğitim anlayışı, sadece yerel ya da belirli bir milletin toplumuna hitap etmek yerine, birçok dil ve kültür bilen, dünyaya hitap eden bir toplumu yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti zamanında yabancılara Türkçe öğretimini hangi yol ile öğretildiğini araştırmak ve Enderun mektebini yakından incelemektir. Enderun, ilk Edirne Sarayı'nda faaliyete başlamıştır. 2. Murat dönemine uzanan bu okul, Fatih döneminde tamamen teşkilatlanmıştır. İstanbul'un fethinin ardından, Enderun Topkapı Sarayı'nda eğitimine devam etmiştir. Enderun'a Hıristiyan kökenli çocuklar alınırđı. Devşirme sistemi çerçevesinde toplanan bu çocuklar, Enderun'da kapsamlı bir eğitim alarak güvenilir-nitelikli çalışan olmaları için yetiştirilirdi. Devşirme sisteminde çocuklar, Devşirme Kanunu'na uygun olarak toplanır ve Türk ailelerinin yanına gönderilerek Türkçe, Türk gelenek-görenekleri ile İslam dinini öğrenmeleri saęlanırđı.

Anahtar kelimeler: Yabancı dil Türkçe, Enderun Mektebi, devşirme.

A Look at Teaching Turkish To Foreigners at Enderun School

Abstract

In the Ottoman Empire, which ruled over three continents, the educational approach aimed to raise a society that spoke many languages and cultures and addressed the world, rather than addressing only the local or specific nation. The aim of this study is to investigate how Turkish was taught to foreigners during the Ottoman Empire and to closely

examine the Enderun school. Enderun first began operating in the Edirne Palace. Dating back to the reign of Murat II, this school was fully organized during the Fatih period. After the conquest of Istanbul, Enderun continued its education in the Topkapı Palace. Children of Christian origin was admitted to Enderun. These children, who were gathered within the framework of the devshirme system, received comprehensive education in Enderun and were raised to become reliable and qualified employees. In the devshirme system, children were gathered in accordance with the Devshirme Law and sent to Turkish families to learn Turkish, Turkish customs and traditions, and the Islamic religion.

Key words: Foreign language Turkish, Enderun School, devshirme.

Giriş

Tarihte kurulmuş devletlerde en temel ayakta tutucu faktör eğitim olmuştur. Yaşanan savaşlar nedeniyle askeri eğitim ön planda tutulsa da devlet içerisinde bulunan yabancı milletten insanlar olması nedeniyle dil öğretimi ve öğrenimi ihtiyaçları doğmuştur. Devletin hem halkının tümüne hitap edebilmesi hem de her konuda başarılı olabilmesi için eğitime önem vermesi gerekmektedir. Tarihte büyük bir coğrafyaya hüküm sürüp pek çok milletten insanı bünyesinde barındırmış olan uzun ömürlü devletlerden biri de şüphesiz Osmanlı Devleti'dir. "Dilin birleştirici özelliği toplumları bir araya getirir ve bağımsız devletler bu sebeple resmi bir dil belirler. Bütün farklı ağızları ortak olarak ifade eden dil, devlet dili- resmi dildir" (İnal, 2012, s. 98). "Devlet dili devletin birliğini ve bütünlüğünü korumaya yardımcı olur. Millet olmanın önemli bir unsuru ve varlığının somut göstergesidir" (Ayverdi, 1976, s. 21). Osmanlı ilk yıllarında daha çok din unsurunu ayakta tutma eğilimi göstermiştir. Türkçe sadece reayanın kullanmış olduğu dil idi. Daha sonraları çok milletli yapı da göz önünde bulundurularak bir eğitim sistemi belirleme yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti eski Türk ve İslam devletlerinden almış olduğu ilham ile bir eğitim sistemi meydana inşa etmiştir.

Osmanlı içerisinde barındırmış olduğu farklı milletlerden insanlardan dolayı gayrimüslimlerin okullarında kendi dillerinde eğitim vermelerine müsaade etmiştir. Bu okullar iki kademe olan ilk ve orta seviyede eğitim vermişlerdir. Bu durum gayrimüslim halklar arasında Türkçenin kullanımının yaygınlaşmasına engel olmuştur. Diğer taraftan ise bu milletlerin dillerini muhafaza etmelerini sağlamıştır.

1839 yılında Sultan Abdülmecit, Tanzimat Fermanı ile bazı düzenlemeler yapacağını ilan etmiştir. Bu ferman Osmanlı'nın Batı kurumlarına devlet ve toplum ilişkisini sentezleme planıdır (Akyüz, 2012). Bunun için devlete memurlar gerekmekteydi. Osmanlı Devleti'nde memur olmak için

Türkçe bilmek şarttı. “Eğitim ve basın, dilde çağdaşlaşma hareketini başlatır. Gazetelerde halk diliyle Türkçe kullanılmaya başlanırken okullarda da Türkçe eğitiminin zorunluluğu söz konusu olmuştur” (İnal, 2012, s. 71). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi içeriğinde 1869 yılında Türkçe eğitim verilmesi hususunda maddeler yer almıştır. Okullarda Türkçe zorunlu ders olmuş ve aynı zamanda memuriyet ve okullara kabul sınavlarında Osmanlıca ya da Türkçe şartı koyulmuştur.

Eğitim ve öğretimin başında Osmanlı Devleti’nde medreseler bulunmaktadır. 1331’de Orhan Bey ilk Osmanlı medresesini İznik’te yaptırmıştır. Daha sonraki padişahlar da kendi dönemlerinde medreseler bina etmişlerdir. Ancak düzenleme çalışmaları Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmıştır. Fatih döneminde medreseler dört kademededen meydana gelmiştir. Dersler geometri, hesap ve heyettir. Bunun yanı sıra devlet bünyesinde kamu personeli tımar ve kul (memur) adı verilen kurumlardan oluşuyordu. Kul sisteminde devşirme ile Hıristiyan erkek çocuklardan yeteneği olanlar Enderun adı verilen sarayda bulunan okullara alınırlardı. “Osmanlı Devleti Rumeli tarafında genişlemeye başlayınca daimî bir orduya ve daha fazla asker gerekmiş, bu ihtiyaç da savaşta esir alınan askeri şartlara uygun Hıristiyan çocuklarının kısa bir müddet Türk terbiyesi ile yetiştirilerek yeni bir askeri sınıf meydana getirilmesiyle karşılanmıştır” (Halaçoğlu, 1998, s. 45).

Yöntem

Araştırmanın amacı Enderun mektebinde okuyan anadili Türkçe olmayan öğrencilerin nasıl Türkçe edindiğine dair tarihi sürecine bir bakış açısı sunmaktır. Bu amaca uygun olarak konu hakkında yazılmış bilimsel düzeyde kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri taranmış ve ilgili kısımlarından yararlanılmıştır. Öğrencilerin Türkçeyi nasıl öğrendikleri ve ne şekilde eğitim-öğretime tabi tutuldukları belirlenen çerçeve dahilinde ele alınmıştır.

Enderun Mekteplerinde Eğitim

Enderun mektepleri asıl olarak bürokrat yetiştirmek için açılmıştır. “Enderun mektebi, esas olarak Hıristiyan tebaadan alınan yetenekli çocukları iyi ve güvenilir devlet adamı ve asker yapma amacını güdüyordu” (Akyüz, 2012, s. 79). Bu mektebe Hıristiyan çocuklar alınırdı. Çocuklar

devşirme usulü toplanırdı. Öncelikle çocuklara Türkçe, İslam dini, gelenek ve görenek öğretme amaçlanmıştır. Bu sebeple Hıristiyan çocuklar Türk ailelere verilirdi. “Bu ailelerin yanına yerleştirilen çocuklar, Türk dili eğitimini pratik olarak almışlardır. Dilin kullanımını belli bir program çerçevesinde değil, günlük sosyal hayatın içinde öğrenmişlerdir” (Halaçoğlu, 1998, s. 124).

Ayrıca öğrencilere Enderun mektebinde tarih, matematik ve edebiyat gibi dersler de verilmekteydi. Tüm derslerin temelindeki amaç Hıristiyan çocukların Türkçe öğrenmeleridir. Osmanlı Devleti döneminde yabancılara Türkçe öğretiminin yapıldığı yerdir. “Bir saray eğitim kurumu olan Enderun Osmanlı eğitim hayatında medreseden sonra gelen ikinci önemli mektep olarak kabul edilmektedir. Hatta Enderun, zamanının ölçüsüne göre darülfünun (üniversite) ayarındadır. Mektebin oluşumu ve gelişimi tarihi bir birikim sürecinin sonucudur” (Baykal, 1953, s. 63).

Enderun mektebinde verilen eğitim yedi ayrı odada gerçekleşirdi. Eğitim 1-2 yıl sürerdi. “Enderun'da eğitim yedi oda içinde verilirdi. Bu odalarda eğitim süresi, bir ile iki yıl arasındaydı. Enderun'daki bu odalar; Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancılar Odası, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda idi” (Ortaylı, 2008, s. 101).

Enderun içerisinde öğrencilerin vakitleri din öğrenme, silah kullanma ve hat ile geçerdi. 1833 yılında mekteple ilgili düzenlemeler yapıldı. Ancak 1909 yılında kapatılmıştır. Hazırlık sarayında, öğrenciler bedenî ve ruhî yeteneklerini geliştirmek için çeşitli dersler ve eğitimler alırlardı. Bu öğrenciler, *acemi oğlanları* olarak biliniyordu. “Acemi oğlanları buradaki belirli talim ve terbiyeden sonra *çıkma* adıyla ayrılarak çeşitli askeri birlikler içine dağıtılır, üstün yetenekli olanlar ise daha yüksek seviye bir eğitime tabi tutulmak için Enderun'a alınır” (Akdağ, 2010, s. 75).

-O zamanlarda saray mekteplerindeki sınıflara dershane yerine *hane* veyahut *oda* denirdi. Sınıf geçme vakti net olarak belirlenmemişti. Eğitim süresi genellikle üç yıl olarak görünse de öğrencilerin eğitim süreleri altı, sekiz, on veya hatta 12-14 sene sürebilirdi.

-Saray mekteplerinde öğretim, iş tecrübesi ve memuriyet eğitimi aynı anda yürütülüyordu.

-Türkçe ve din derslerine tüm saray mekteplerinde büyük bir önem verilirdi.

-Saray mekteplerinin kuruluş aşamasında, eğitim politikalarına özel bir vurgu yapılmıştı.

“Bütün öğretim ve eğitim işlerine şamil olan bu maarif politikası devşirme veya esir suretiyle toplanan Hıristiyan çocuklarını tamamıyla Türkleştirmek ve Müslüman etmek gayesini güdüyordu” (Halaçoğlu, 1998, s. 91).

“Kazandıktan sonra üçüncü sınıfın derslerini anlayacak bir kapasitede olduklarını ispatlayınca son oda olan büyük odaya terfi ediyorlardı. Bu sınıf geçme sistemi diğer tüm saray mekteplerinde de tatbik olunuyordu” (Halaçoğlu, 1998, s. 93). Bu mektepteki dersler: “Arapça, Farsça, kıraat, musiki, fıkıh, mantık, tasavvuf, riyaziyattır. Uygulamalı olarak da silah kullanmak, ok atmak, cirit bazlık gibi savaşa yarayacak fenleri de öğrenirlerdi” (Akdağ, 2010, s. 78).

Devlete bürokrat ve aynı zamanda teknokrat kazandırmak amacıyla açılan Enderun, ilk Edirne Sarayı'nda faaliyete başlamıştır. 2. Murat dönemine uzanan bu okul, Fatih döneminde tamamen teşkilatlanmıştır. İstanbul'un fethinin ardından, Enderun Topkapı Sarayı'nda eğitimine devam etmiştir. Başlangıçta, Enderun'a Hıristiyan kökenli çocuklar alınırdı. Devşirme sistemi çerçevesinde toplanan bu çocuklar, Enderun'da kapsamlı bir eğitim alarak güvenilir-nitelikli çalışan olmaları için yetiştirilirdi. Devşirme sisteminde çocuklar, Devşirme Kanununa uygun olarak toplanır ve Türk ailelerinin yanına gönderilerek Türkçe, Türk gelenek-görenekleri ile İslam dinini öğrenmeleri sağlanırdı.

Devşirme ile toplanarak Türklerin yanına yerleştirilen çocuklar gerek dini gerek ahlaki eğitim aldıktan ve dil öğrendikten sonra, Enderun Mektebi için hazırlık görevi gören saraylara kabul edilir ve burada eğitim alırlardı. Bu hazırlık saraylarının amacı, Enderun Mektebi için yetkin öğrenciler yetiştirmektir. Devşirme yöntemiyle hazırlık saraylarına alınan çocuklar, ilgi ve yeteneklerine göre askerlik, edebiyat veya sanat gibi alanlarda yetiştirilirdi. Ancak, daha ileri eğitim için uygun olmadığı belirlenenler, yeniçeri ocağına veya ordunun çeşitli birimlerine aktarılır ya da sarayın gereksinimlerini karşılamak üzere farklı atölyelerde çalıştırılırlardı.

Sosyal devlet anlayışının Osmanlı Devleti'nde günden güne zayıflaması, Enderun içerisinde devşirme sisteminde önemli aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sultan Abdülmecid (1839-1861) Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırarak buraya taşındığında, Enderun Mektebi'nin öneminin azalmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bu süreçte, Enderun nitelikli öğrenci yetiştiremez hale gelmiştir. II. Abdülhamid (1909) zamanında ise tamamen Enderun mektebi kıymetini kaybetmiştir. “1 Temmuz 1909 tarihinde bir kararname ile bir talimatname yayınlanarak

Enderun Mektebi lağvedilmiştir. Aynı zamanda Hasoda, Hazine odası, seferli koğuşları adları ve vazifeleriyle birlikte kaldırılmıştır” (Sadoğlu, 2010, s. 27).

Enderun, Topkapı Sarayı’nda bulunan oldukça önemli eğitim veren kurum olarak biliniyordu. Bu okulun temel görevi hem orduda hem de sarayda görevli personeli yetiştirmektir. Enderun’a kabul edilen devşirmeler, genellikle Edirne, İbrahim Paşa ve Galata Sarayı olan hazırlık saraylarında eğitim gören acemi oğlanlar arasından titizlikle seçilirdi. Seçilen bu gençler, Enderun’da altı farklı seviyede ve belirli alanlara göre eğitim alarak yetiştirilirdi.

Osmanlı Devleti, merkezi yönetim görevlerini üstlenecek yöneticileri, saray bünyesinde bulunan Enderun okulundan yetiştirdiği kişiler arasından seçmiştir. Bu okulun öğrenci kadrosu, genellikle *devşirme sistemi* kullanılarak Hıristiyan toplumlardan alınan çocuklardan oluşmuştur. “Kapı kullarının yetiştirildiği, devşirme olarak ifade edilen Enderun Sistemi, önceki Türk Devletlerince de uygulanan Gulam Sisteminin bir benzeridir. Osmanlıda yöneticiler devlete hizmet etmek üzere sözleşmeyle sınırlı sorumlulukları kabul edilen özgür kişiler değil hükümdarın hizmetkârları olarak kabul edilmişlerdir” (Ayverdi, 1976, s. 7).

“Amacı, sarayda istihdam edilecek her türlü personelin, çeşitli konularda eğitim verilerek yetiştirilmesi, yeterince sadakatini kanıtlamış olanların, padişahın emir ve istekleri doğrultusunda çeşitli yönetim görevlerine atanması için hazırlamak ve göndermektir” (Sadoğlu, 2010: 29). “En çok devşirme işlevinin gerçekleştiği yerleri şu şekilde ifade edebiliriz. Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görüce, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ereğli, Kasrı, Yanya, Pirlipe, İşkodra, Ohri, Dukalin, Kırçova, Foça, Nevesin, Nüveprespe, Hupışta, Bihlişte, Akçakale” (Erkuş, 2014, s. 46).

I. Murat döneminde uygulanan devşirme kanununa göre, Hıristiyan çocukları arasından en seçkinleri devşirilirdi. Papaz çocukları da bu kapsamda alınırdı. İki çocuğu olan ailelerden biri, birkaç çocuğu olan ailelerden ise çocuklarının en sağlıklı ve en güzel olanı seçilirdi. Tek çocuğu olan ailelerin çocukları ise devşirilmez; bu çocuklar, babalarının hizmet etmesi için ailelerinin yanında bırakılırdı. Anne ve babası ölmüş çocuklar ise, yetersiz bakım ve açgözlülük gibi nedenlerle devşirme sistemine dahil edilmezdi.

I. Murat döneminde çıkan devşirme kanunu gereği, Hıristiyan çocuklarının en asilleri devşirilirdi. Papaz oğulları da alınırdı. İki çocuğu olanın biri ve birkaç çocuğu olanın ise çocuklarının en sıhhatli, en güzeli seçilirdi; bir oğlu olanın çocuğu alınmayarak babasının hizmet etmesi için

ailesinin yanında bırakılıp devşirilmezdi. Anne ve babası ölmüş olan bir çocuğun terbiyesi noksan ve aç, gözlü olacağından dolayı devşirmeye girmesine müsaade edilmezdi.

Cumhuriyet döneminde Evrilen Enderun Mekteplerinde Yabancılara Türkçe Eğitimi Değişimi

Köy kethüdasının oğlu, köy halkının en düşük tabakasından biri olarak kabul edildiği için devşirme kapsamına alınamaz. Aynı şekilde, sığırtmaç ve çoban çocukları ile ticaretle uğraşan genç Yahudiler de devşirilmezdi; çünkü bunlar ne saraya ne de acemi oğlanlar ocağına dahil edilirdi. Ayrıca, Türkçe bilen ve İstanbul'a gelip gitmiş kişiler, devşirme için uygun görülmezdi. Çok uzun veya çok kısa boylu çocuklar da devşirme kapsamına alınamaz. Devşirilecek çocukların en önemli şartlarından biri, henüz evlenmemiş olmalarıydı. Balkanlardan alınan Hıristiyan çocuklar, Türkçeyi, Türk adet ve geleneklerini öğrenmeleri amacıyla Türk ailelerinin yanına yerleştirildi. Bu süreçte kullanılan *Türk'e Verme* tabiri, bu amacı ifade etmek için kullanılmıştır. Çocuklar, Türk ailelerinin yanında 6-8 yıl kaldıktan sonra, yeteneklerine göre ya askeri eğitim için Acemi oğlanlar ocağına ya da yöneticilik için İçoğlanı olarak hazırlık saraylarına gönderildi. "Türk ailelerin yanında kalan bu oğlanlar İslam dininin şartlarını ve bunun yanında Türkçeyi öğrenirlerdi. İnsanın çevreye alışması adaptasyon sağlaması elbette sosyal çevreye uyum sağlamasından geçer" (Ortaylı, 2008, s. 40).

"Devşirilenlerden saraya ve hazırlık okuluna seçilerek ayrılanlar dışında kalanlar, yeniçeri olarak yetiştirilmek üzere ilk adım olarak, Anadolu Türk köylüleri yanına veya bostancı adıyla padişah bahçelerine verilmiş, Türk adetlerini, Türkçeyi öğrenmeleri sağlanmış, çoğunlukla Müslümanlığı seçmişlerdir" (Karakuş, 2014, s. 38).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, Enderun Mekteplerinin Türkçe öğretimine sağladığı katkılar oldukça büyüktür. Enderun mekteplerinde yabancılara Türkçe öğretiminde elde edilen başarıların nedenleri şunlardır:

1. Küçük yaşlarda dil öğretimi: Dil öğretimine erken yaşlarda başlanması, dil öğretiminde başarıyı artırmıştır.
2. Kültür aktarımı: Dil öğretimi, kültür aktarımı ile birlikte yürütülmüş, bu da öğretimin etkinliğini artırmıştır.
3. Devlet görevleri: Türkçe öğrenen yabancıların devletin önemli görevlerinde bulunmaları, dil öğrenimi için bir motivasyon kaynağı oluşturmuştur.
4. Halk arasında dil kullanımı: Dil öğretiminin halk arasında yapılması, çocukların dile maruz kalmalarını sağlayarak başarılarını artıran bir faktör olmuştur.

Öneriler;

- Yabancılara Türkçe öğretiminde en sistemli çalışmaların yöntem ve teknikleri yer aldığı dönemler incelenip modern dönem Türkçe öğretimine aktarılıp katkılarında faydalanabilir.
- Enderun mekteplerinde sadece dil öğretimi değil aynı zamanda bir yabancı dilde bilim adamı yetiştirme sistemidir benzer sistemler kurulabilir.
- Yabancılar Türkçe Dil öğretiminin küçük yaşlarda başlanması kaynaklarında bu yönde hazırlanması önerilebilir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2010), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2012). *Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ayverdi, S. (1976). *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi (Kuran: Fatih Sultan Mehmet)*. 1. Cilt, Halk Basımevi, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı.

Erkuş, E. (2014). *1839-1908 Yılları Arasındaki Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Çalışmalarında Alan Terminolojisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Halaçoğlu, Y. (1998). Osmanlılarda Vakıf Müessesesi. *Vakıf Haftası Dergisi*, 1.

İnal, K. (2012). Osmanlı Devrinde Son Sadrazamla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karakuş, T. (2014). *16.Yüzyıl Osmanlı Devlet Yönetim Sisteminde Enderun Saray Mektebi'nin Yeri ve Yönetim Sistemi Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları.

Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.